

Fontes

Buzogány Dezső*
Kolozsvár

A református egyház vendégeinek és külföldi teológiai hallgatóinak megfigyelése Romániában, a 20. század második felében. II.

Az ÁBSZ megfigyelési prioritásai

Secret Police Watching the Guests and the Foreign Students
of the Hungarian Reformed Church in Romania
at the End of the 20th Century. II.

Surveillance Priorities of the Communist Secret Police (Securitate).
Abstract

During the Communist regime, in the sixties of the 20th century, the Protestant Theological Seminary started the student exchange program with churches and institutions from the Western part of Europe, mainly the Dutch Reformed Churches. It was in 1968 when the first Dutch couple came to spend one study year in the Seminary. After them students have been arriving each year until the end of the eighties. Coming from a capitalist, “unfriendly” country, the Dutch students have always been watched at by the Securitate (Secret Police) very carefully. Many informers were recruited from among the Reformed pastors as well as seminary professors to control the whole study process of the foreigners. The documents included into this paper are perfect samples of how the Secret Police usually acted.

---

* Buzogány Dezső (Szederjes, 1957) 1990-től oktat erdélyi protestáns egyháztörténetet és latin nyelvet a Kolozsvári Protestáns Teológián. 2001-től a BBTE Református Tanárképző Karán is tanít, ahol doktorvezetési jogú professzor. Doktori címet 1992-ben szerzett Budapesten. Kutatóprogramon vett részt az AEA-ban (1992–1993). Több hazai és külföldi kutatási projekt irányítója, létrehozta a Pokoly József Egyháztörténeti Kutatócsoportot. 2005-ben Szoulban volt vendégtanár, előadásokat tartott az AEA-ban és Európa országaiban; a MTA Köztisztületének tagja, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság Teológia és Egyháztörténet Szakosztályának elnöke, a National Geographic Társaság tiszteletbeli és több magyarországi folyóirat szerkesztőségi tagja, a *Református Szemle* felelős szerkesztője; a hazai Oktatásügyi Minisztérium több bizottságának tagja. Elindított és szerkeszt 3 egyháztörténeti sorozatot (csaknem 30 kötet): *Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek*, *Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok*, *Fontes Rerum Ecclesiarum in Transylvania*.

Keywords: Hungarian Reformed Church, the history of the church in the second part of the 20th century, Communist Secret Police, Dutch students during the Communism in Romania.

Az Erdélyi Református Egyházkerület és a nacionalista-irredenta körökkel való szoros kapcsolat szó szerint 1982. június 25-én kerül elő az egyik belügyminisztériumi helyzetelemzésben.¹ Ebben a névtelen szerző felsorolja azokat a bel- és külföldi vallásos szervezeteket, amelyekre külön kiterjed az ÁBSZ figyelme. Az egyházakkal kapcsolatban a Szolgálatot nem is annyira a vallásos meggyőződés érdekelte. Ezt lenézte és megvetette. Úgy gondolta, hogy az imperialista ideológia, amely aknamunkával próbálja megtörni a szocialista társadalmi rendet, fedezékként használja az egyházakat. A protestáns egyházakban és a magyar katolikus egyházban pedig még a nacionalizmus és az irredentizmus rejtekhelyét is felfedezni vélte. Az ÁBSZ-t célzó és legmagasabb szinten született pártdirektívák között ez az egyetlen olyan, amely név szerint is említi a református egyházat, ennek megfigyelése viszont nem tartozott a Szolgálat prioritásai közé. Ez talán meglepő, de igaz. A pártdirektíva még a felekezet helyes nevét sem ismeri, hiszen így említi: „reformist”, összemossa az ugyancsak szem előtt tartott, de sokkal jobban megfigyelt adventista szekta reformista szárnyával. A szövegösszefüggésből viszont világos, hogy a református egyházról van szó, hiszen az nacionalista-irredenta gondolatok jelenlétéről beszél a magyar anyanyelvű római katolikus, unitárius, evangélikus és persze református, és nem a „reformist” egyházban.

A Román Kommunista Párt csúcsvezetőségét sokkal inkább a görög katolikus egyház foglalkoztatta, illetve a jelentős amerikai és nyugat-európai támogatással működő baptista egyház, továbbá a jehovista, illetve a pünkösdista szekta, amelyeknek tagjait hírszerzéssel vádolta a nyugat-európai imperialista országok javára. Jelentős vatikáni kapcsolata miatt még a római katolikus egyház is előbb áll a Szolgálat célterületeinek fontossági sorrendjében. A pártdokumentum 11 hosszú oldalon keresztül fejtegeti a megfigyelési prioritásokat, és csak ott beszél a protestáns egyházakról, ahol a nacionalista-irredenta megnyilvánulások és „a szocialista valóság rágalmozásainak” felszámolásáról rendelkezik.²

Az ÁBSZ-t tehát többnyire csak a már említett nacionalista-irredenta aspektus érdekelte a református egyház tekintetében, illetve az ezzel kapcsolatos külföldi összeköttetései. Eszerint kiemelt érdeklődéssel figyeltette egyrészt magyarországi kapcsolatait, hiszen ideológiai utántöltést sejtett mögötte, másrészt

¹ *Securitatea. Structuri/Cadre. Obiective și metode (1948–1967)*. Vol. I. Documente editate de Florica Dobre (coord.), Florian Banu, Theodor Bărbulescu, Camelia Duică, Liviu Țăranu, studiu introductiv de Florian Banu. București, Editura Enciclopedică, 2006. *Securitatea. Structuri/Cadre. Obiective și metode (1967–1989)*. Vol. II. Documente editate de Florica Dobre (coord.), Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, studiu introductiv de Elis Neagoe-Pleșa și Liviu Pleșa, Editura Enciclopedică, București 2006, 567. [A Továbbiakban: SecurStructObiect I, illetve II.]

² SecurStructObiect I. 567–578.

– természetesen – a nyugat-európai kapcsolatait is, ugyanis imperializmust szolgáló ügynököt látott az egyházat meglátogató valamennyi külföldi személyben. Így lehetőleg olyan ügynököket kellett beszerveznie, akik mindkét területen eredményesen működhettek.

Az ügynöki jelentések alább következő és vázaltszerű áttekintése az előbb említett szempontokra tekint, és természetesen nem teljes, ugyanis az általunk hozzájutott titkosszolgálati anyagnak csak a töredékét dolgoztuk fel, mégis ízeletet ad mind a munka jellegéről, mind annak arányairól. Adataink ezennel az egyház egyetlen intézményének részterületéről származnak, amely állandó és rendszeres kapcsolatot ápolt a külföldiekkel. Ez esetben sem mondhatjuk el, hogy a bemutatás teljes volna, ezért konklúzióink helyenként bizonyára utólagos finomhangolást igényelnek.

A külföldi magyarok és az irredenta jelenség megfigyelése

A külföldiek megfigyelése kapcsán szólanunk kell röviden a nem Nyugat-Európához, hanem a „baráti” szocialista országokhoz tartozó Magyarország szemmel tartásáról, hiszen ez külön területe volt a román titkosszolgálat munkájának. Az innen érkező vendégek nem ideológiai veszélyt jelentettek. Megfigyelésüknek történelmi okai voltak, amelyek között első helyen álltak a második világháború idején és utána történt határmódosítások. Ezért a Magyarországról érkezett látogatók és erdélyi kapcsolataik az irredenta-nacionalista megfigyelési csoportba tartoztak.

A magyarországiak erdélyi jelenlétéről, többek között, az illető egyházi intézmény egyik alkalmazottja, „DORU” fedőnév alatt tájékoztatja a Szolgálatot. Részletes jelentést készít arról az ünnepegről, amelyen Szabó T. Attilának átadták a MTA tagságáról szóló oklevelet. A fogadást a Magyar Népköztársaság nagykövetsége szervezte 1978. január 31-én, a kolozsvári Belvedere szálloda nagytermében. Az ügynök néhány mondat erejéig tájékoztatja az Állambiztonsági Szolgálatot Biczó György nagykövet üdvözlő és méltató beszédének tartalmáról, beszámol Szabolcsi Miklósnak, az Akadémia Filológia szakosztálya elnökének, illetve a kolozsvári Deák Tamás írónak válaszáról és Szabó T. Attila előadásáról.

Az ügynök jelentésének második fele már a magyarországi körök hatására született nacionalista jelenség felderítésének tárgykörébe tartozik. Arról számol be, hogy egy nappal később, 1978. február 1-én (talán a tartótiszt utasítására) rövid látogatást tett Szabó T. Attila lakásán, és gratulált neki. Utána szóba hozta a Szabad Európa Rádió híryanagát a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága egyik magyar nemzetiségű tagjának, Király Károlynak a leveléről, amelyet Vincze Jánosnak, a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa (Consiliul Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară) elnökének írt. A levélben Király Károly nemcsak a maga aggodalmát fejezte ki az erdélyi magyarok jövője miatt, hanem több értelmiségiét is. Kiemelte, hogy az 1971-es, az együtt élő nemzetek ügyét rendező tervek csak frázisok maradtak és nem valósultak meg. Az ügynök közli az akadémikus véleményét is ebben az ügyben: „[...] mindig a

megfelelő ideológiát szellőztetik meg kül- és belföldön egyaránt, de ennek életbe léptetése akadozik”. A tartótiszt megjegyzi:

„[...] [az ügynök] saját jószántából vállalta, hogy anyagot állít össze arról, hogyan kommentálják a [Király Károly által felvetett] kérdést a magyar nacionalista meggyőződésű csúcsértelmiségiek.”³

Az önkéntes feladatvállalásból az sejlik, hogy „DORU” ügynök, talán a tiszttartó ajánlatára, vállalta a tudós nyelvész-történésszel a Szabad-Európa Rádió híranyagának megvitatását. Az ún. „magyar ügy” szemmel tartásáról lévén szó, a tiszttartó 1980. június 27-én már azt veszi tervbe, hogy megbízza az ügynököt a Magyarországra kiránduló teológiai hallgatók felügyeletével is.⁴

Az ÁBSZ kettős, vagyis az irredenta magyar és a nyugat-európai személyek megfigyelése céljának tökéletesen megfelelt az az ügynök is, akit a tartótiszt „IULIAN”⁵ névvel jelölt meg 1983. február 19-én, a kolozsvári egyetemi könyvtárban lefolytatott beszélgetésről készült beszámolójában.⁶ A találkozásra az ügynök a Vallásügyi Államtitkársághoz címzett kérésével jelent meg, amelyben a bukaresti intézmény engedélyt kérte arra, hogy az ortodox–református megbeszélések 1983. március közepére tervezett utolsó ülésére utazhassék ki a genfi Chambesy Ortodox Központba. Jól tudta, hogy kiutazása a tiszttartó jelentésétől függ, ezért segítségére számítva részletesen bizonygatta jelenlétének fontosságát: tudniillik ott majd hajlandó befolyása alá vonni a Református Világszövetség vezetőit, hogy valós szemléletet alakítsanak ki a református egyház helyzetéről, ugyanis „így elejét lehet venni annak, hogy némely külföldi megbízott ellenséges akciót kezdeményezzen hazánk ellen”.⁷ A tartótiszt, kihasználva az

³ „Întotdeauna peste tot, atît pe plan intern, cît și extern se vîntură ideia[!] după care ideologia este corespunzătoare, numai aplicarea sa în practică e defectuos”. [...] „Din propria inițiativă s-a angajat de a întocmi un material asupra modului în care se comentează această problemă de către persoanele de vârf din rândul intelectualității cu concepții naționaliste maghiare.” ACNSAS, I-210099/7. 254–255. A „Király”-ügy Teológia-i vizsgálójáról „PRODAN VALER” is ír jelentést: ACNSAS, I-210099/7. 262.

⁴ „Se vor urmări [studenții teologi] prin 'DORU' în Helga [Magyarország]. ACNSAS, R-268543/3. 152.

⁵ A megfigyelt személynek adott fedőnevet a tartótiszt sokszor ügynöki fedőnévként is használta. Meglátszik ez ebből az esetből, de egy másikból is. Az 1977. március 30-án kelt „IMRE IOAN” jelentésében Henk Van de Graafról beszél, aki doktori tézisét jött megvédeni, a tartótiszt pedig ezt a megjegyzést fűzi a jelentéshez: „Prin sursa 'IULIANO' se va intra în posesia tezei de doctorat a sus-numitului”. (ACNSAS, I-210099/7. 183.)

⁶ ACNSAS, I-210099/8. 157. Sursa: „IULIAN”. Data: 19.02.1983. Locul: Biblioteca Univ[er-sității]. Part[icipat]: lt. col. „Ungvari”, Nr. 2416. Az illetőt IULIAN vagy IULIANO fedőnév alatt figyelték meg, de úgy látszik, ez nem volt akadály annak, hogy a tartótiszt jelentése címkartusában ezt a nevet használja a híranyag forrásaként. Az ügynöknek egyébként két hálózati fedőneve is volt: „POPESCU” és „DÉNES JÁNOS” (DENES IANOS, és talán DENES).

⁷ „Influențarea unor personalități cultive din cadrul conducerii Alianței Mondiale, de a avea o vedere reală despre situația cultului reformat, preîntâmpinând astfel acțiunile ostile ce le inițiază unii deserveti din exterior față de țara noastră.” ACNSAS, I-210099/8. 157.

adódó alkalmat, azt ajánlja az ügynöknek, hogy szabadsága idejére hívja meg Csordás urat Amerikából. Az ötletet az ügynök jónak látta, és kiemelte: Csordásnak igen nagy befolyása van az amerikai emigrációra, amelyet 1982-ben ő maga is tapasztalt amerikai útja során. A meghívást azzal lehetne motiválni – folytatja ezennel már maga az ügynök –, hogy Csordás találkozott vele és fogadta őt amerikai útja alkalmával. Annál inkább elfogadná a meghívást – folytatódik az ügynök érvelése –, mivel korábban már próbálkozott kapcsolatba lépni a magyarországi egyházi intézményekkel, de felesége nem kapott oda beutazási vízumot. „Olyan helyzet adódik tehát – emelte ki „IULIAN” –, amelyet ki lehet használni és ápolni kell, hogy megfelelő módon lehessen befolyásolni a magyar emigráció azon vezetőit, akik a hazai valóság lejáratására tesznek lépéseket”, utalva konkrétan Havadtői Sándorra.⁸

Az ügynök arról tett jelentést a tartótisztnek a kolozsvári egyetemi könyvtárban folytatott beszélgetés második részében, hogy 1983. február 8–16. között meglátogatta őt Franz Bos holland lelkész, a Protestáns Teológiai Intézet doktorandusza, aki azért érkezett az országba, hogy doktori részletvizsgát tegyen.

„Bos viselkedésében bizonytalanságot és kétkedést tapasztalt, amelyet az ügynök vizsgálással magyarázott, noha egészen alaposan elkészített vizsgaanyaggal állt elő. Utólag mondta el az ügynöknek, hogy zaklatott lelkiállapota azért alakult ki, mert ittléte egybeesett a bukaresti holland követség egyik munkatársának látogatásával, akit igen szigorúan követtek és ellenőriztek. Kezdetben úgy gondolta, hogy őt követik, de miután a követségi alkalmazott tájékoztatta őt a szálloda vendéglőjében, hogy másvalaki a célszemély, és a szomszéd asztalra mutatott, megnyugodott.”⁹

A beszélgetés azzal fejeződött be, hogy a tartótiszt utasította az ügynököt: adja be kérvényét a Vallásügy Államtitkársághoz, mert az ÁBSZ támogatja őt, és küldje el a meghívó levelet Csordásnak.¹⁰

Ugyanezen év decemberéből származik a következő értesülésünk „IULIANO” ügynökről. A jelentés annak igazolása, hogy az ügynök nem külső nyomás hatására, kényszeredetten vállalta az együttműködést (önként vállalt és szervezett együttműködéséről alább, korábbi „POPESCU” fedőneve kapcsán már szóltunk). Maga is tevőlegesen részt vett az ÁBSZ céljainak elérésére kezdeményezett operatív akciókban: konkrét szerepet vállalt a Szolgálat azon törekvésében, hogy megszabja az egyház belső életének alakulását. Beszélgetésének jellemzői: családi ügye elintézésére kért segítséget az Állambiztonsági Szolgálattól, illetve az egyik szolgatársát diffamáló levelekkel próbálta meg lejáratni és elszigetelni a bel- és külföldi kapcsolatoktól. Jelentésében ugyanis éppen a megkapott utasí-

⁸ „Există deci – sublinia ’IULIAN’ – un punct care ar putea fi exploatat și cultivat, spre a se influența corespunzător[!] pe acei cap[!] ai emigrației maghiare, care se dau la acțiuni de defăimare[!] realităților din țara noastră, făcînd concret referire la Havadtői Sándor.” ACNSAS, I-210099/8. 157.

⁹ ACNSAS, I-210099/8. 157.

¹⁰ Uo.

tások elintézéséről számol be.¹¹ A tartótiszt 1983. december 28-án kelt beszámolójában említi november 10-én történt találkozásukat, amelyen előkerült a célszemély egyik jelentős családi ügyének intézésére tekintő segítségkérése. A tiszt ezt a választ adta: „megkapta a megfelelő biztosítékot, olyan értelemben, hogy felvesszük a kapcsolatot a Vallásügyi Államtitkársággal, és támogatni fogjuk őt”.¹² E jelentés pedig így folytatódik:

„A beszélgetés során feltárta, hogy az 1983. november 1-jén, a szerveinkkel folytatott beszélgetés idején felvetett dolgoknak megfelelően a következők szerint járt el: 1. Tőkés István diszkreditálására latba vetette saját befolyását, különösen a székelyföldi lelkészek között. Telefonon beszélt azokkal, akiknek befolyásuk van református környezetben, közölvén velük, hogy Tőkés átlépte a józan ész minden lehetséges határát [...]. 2. Azért, hogy külföld megismerje dr. Tőkés igazi arcát, levelet írt McCordnak, a Református Világszövetség volt elnökének, Weiestalnak, aki befolyásos személy Nyugat-Németországban, Csordásnak és Bertalannak Amerikába. E levelekben objektív módon tárta fel azt, hogy T. karrierista, és a saját elégedetlenségében semmi mást nem akar, minthogy üssön az egyházon. Nyugdíjazása teljesen törvényes. Ezt 'S' is megerősítette.”¹³

Ígérte, hogy „ez után is dolgozni fog Tőkés diszkreditálásán, hogy így megelőzhessék az ellenzékiek minden lehetséges akcióit”. A jelentésben szereplő „S” jelzet azt mutatja, hogy a tiszt leellenőrizte a lejárató levelek elküldéséről szóló állítást,¹⁴ ugyanis az „S speciális egység” az ABSZ kötelékében, 1973–1989 között a levelek ellenőrzését látta el kettős céllal: információszerzés, a beszerzett ügynökök ellenőrzése (a leveleket, tartalmuktól és operatív értéküktől függően vagy átúrták, majd visszaengedték a postai forgalomba, vagy elfogták és eredetiben csatolták az illető iratsomójához, és ez esetben az ügynök állításának ellenőrzésére vették igénybe ezt a szolgálatot).¹⁵ Akár e jelentés alapján is megállapítható, hogy a külföldi emigráció, közöttük a magyar emigráltak ugyancsak kiemelt helyen szerepeltek az ABSZ prioritási listáján. Ebben erősít meg a hivatalos, bár annak idején titkos pártdokumentum is.¹⁶

¹¹ ACNSAS, I-210099/8. 198–198v.

¹² „A primit asigurările cuvenite în sensul că vom lua legătura cu Insp[ectoratul] Dep[artamentului] Cultelor și le vom spijini.” ACNSAS, I-210099/8. 198–198v.

¹³ ACNSAS, I-210099/8. 198–198v.

¹⁴ A több forrásból történő visszaigazolás állandó gyakorlata volt ez az ÁBSZ-nek. SZABÓ JÓZSEF ügynök egyik jelentését (1964. dec. 9.) ellenőriztetik: „KÖRÖS”, „DENES IOAN” és „BALOGH MÁRTON” ügynökökkel. ACNSAS, R-251223/1. 85. DÉNES JÁNOS 1964. december 6-án kelt jelentését ellenőriztetik egy „PETER” nevű ügynökkel. ACNSAS, R-251223/1. 87.

¹⁵ „Unitatea Specială 'S' (1973–1989). Controlul corespondenței se folosea atât în acțiunile de urmărire, cât și în cele de verificare a persoanelor recrutate, scrisorile fiind transcrise și repuse în circuitul postal, sau reținute și arhivate în dosar în original, în funcție de conținutul lor și de interesul operativ pe care-l prezentau” <http://www.cnsas.ro/documente/arhiva/Dictionar%20termeni.pdf>.

¹⁶ Az Állambiztonsági Tanács (Consiliul Securității Statului) szabályzatot adott ki 1968 áprilisában a kémelhárítás igazgatóságának újjászervezésére. Az átszervezési pontok között a 2. fejezet j. alpontja írja elő a külföldi emigráció fokozott figyelését. Ld. SecurStructObiect II. 81.

A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben tanuló holland diákok megfigyelése

A külföldről, különösen Nyugat-Európából érkezett látogatók iránt különösen nagy volt az ÁBSZ érdeklődése. Két igazgatóság is foglalkozott velük: mindenekelőtt a III., vagyis a kémelhárítás, illetve az I., vagyis az Általános Belföldi Hírszerzési Igazgatóság (Direcția Generală de Informații Interne). Az ország területén kiépített kapcsolataikat szerették volna felderíteni.

Első látásra talán túlzott xenofóbiának tekinti az olvasó azt, hogy ártatlan teológiai hallgatók lépéseit éppen a kémelhárítás figyeli, de hadd jelezzük, hogy a III. Igazgatóság megbízatása eléggé tág volt ahhoz, hogy ők is beleférjenek a megfigyelés pászmájába, hiszen maga a kém fogalmának értelmezési mezőjét is meglehetősen szélesre tágították.

A bennünket érdeklő, vagyis az első holland teológiai hallgató feltűnése (1968) utáni korszakban született titkosszolgálati rendeleteket és törvényeket tekintve, a III. Igazgatóság feladatai árnyaltan jelentkeznek. Az Állambiztonsági Tanács (Consiliul Securității Statului) 1968 áprilisában szabályzatot adott ki a kémelhárítás igazgatóságának újjászervezésére. Ennek bevezető gondolatait idézzük:

[a igazgatóság szerveinek] „[...]feladata lankadatlanul harcolni más országoknak hazánk ellen végzett kémkedési tevékenysége ellen, amellyel azt követik, hogy nemzetközi téren aláássák Románia Szocialista Köztársaság érdekeit.”¹⁷

Ezt az általános irányelvet a soron következő I. fejezet váltja aprópénzre. A 2. cikkely a. pontja azokat a közegeket nevezi meg, amelyekben az ÁBSZ tisztje munkáját végzi: követségek, az ország területén működő, de külföldi tulajdonban lévő szállítási vállalatok és turisztikai képviselők személyzete, illetve az ország területén hivatalosan vagy magánúton tartózkodó gyanús személyek (kereskedők, újságírók, technikusok, diákok, turisták stb.). A b. pont ugyancsak érdekes, hiszen nemcsak a külföldi diákokra vonatkozik, hanem az ország valamennyi állampolgárára is:

„Megszervezi és összehangolja a román állampolgárok hivatalos vagy magán célú külföldi útjával kapcsolatos teljes tevékenységet, szigorúan érvényt szerezvén a Minisztertanács és az Államtanács valamennyi dekrétumának a vízum és útlevel rendszerét illetően.”¹⁸

Ezt azért fontos tudni, hogy legmagasabb szintű hivatalos dokumentumban feladatként megfogalmazva is láthassuk: az ÁBSZ-től függött a nyugat-európai úthoz szükséges vízum. A j. pontra is érdemes odafigyelni, hiszen kutatási terü-

¹⁷ „În ansamblul muncii de securitate, un loc important îl ocupă activitatea organelor de contraspionaj, care au datoria de a lupta neconținut împotriva acțiunilor de spionaj duse contra țării noastre de către alte state, prin care se urmărește subminarea intereselor Republicii Socialiste România pe plan internațional.” Regulament de organizare și funcționare a Direcției de contraspionaj din cadrul Consiliului Securității Statului. SecurStructObiect II. 80.

¹⁸ SecurStructObiect II. 80.

letünk nem egy dokumentumán ennek is érezhető a hatása: az Igazgatóságnak figyelemmel kell kísérnie a külföldre emigrált személyek tevékenységét.¹⁹ A dokumentumban ezek részletezése is következik.²⁰

Nos, a legtöbb holland diák a legutolsó, zárójelben felsorolt kategóriák közül kettőbe is beleilleszthető: külföldi diák volt, de esetenként ugyanakkor valamely egyházi sajtó tudósítója is (pl. Henk van de Graaf és Franz Bos). E két személy megfigyelését az ÁBSZ egyébként annyira fontosnak tartotta, hogy külön ügynököt szerveztek be megfigyelésükre. A „DOCTORANDUL” ügynök hálózati dossziéjában a tartótiszt azzal érvel az újabb – jelen ügynök esetében már a másodszeri – beszerzés mellett, hogy az általa figyelt térség iránt igen jelentős a külföldiek érdeklődése, és fokozódik az ország társadalmi rendszerétől idegen tevékenység. A tiszt ezt írja:

„Ékes példa e tekintetben a volt holland doktorandusz Henk van de Graaf, aki DUI megdolgozás alatt áll, és Franz Bos, akit a III. Igazgatóság [a kémelhárítás] figyel.”²¹

1972. március 15-én, a Vallásügyi Államtitkárság kolozsvári Igazgatóságáról Hoinărescu Ţepeş-Horia jelenti az Államtitkárság felügyeleti és ellenőrzési részlegének, hogy a kolozsvári püspöki hivatalokban és a két [!] „vallásos iskolában” ellenőrizte 1971-re nézve a 40–42. törvény, de más normatíva betartását is, amelyek a külföldi látogatókkal fenntartott kapcsolatokat szabályozzák. Az ellenőrzött intézmények protokoll-megbízottjaik révén intézték a külföldi látogatók nyilvántartását és ők készítették el a kért jelentéseket is ezekről. A területiális főinspektor aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy az utóbbi időszakban különösen a református és evangélikus egyházak külügyi munkája erősödött fel jelentős mértékben, és a lelkészek figyelme egyre inkább a nyugati teológia felé fordul. Az elmaradt protokoll-jelentések miatt előállt információ-hiányt úgy ajánlja javítani, hogy a Vallásügyi Államtitkárság is indítson ellenőrzést és számonkérést.²²

Megfigyelés az ügynöki jelentések tükrében

A Hollandiából érkező diákok megfigyelésére külön nyilvántartási munkaterületet különítettek el „BOLYGÓ HOLLANDI” név alatt. Valamennyi diákot kivétel nélkül megfigyeltek; volt, akit alaposabban, volt, akit nem annyira.²³ Amint már

¹⁹ SecurStructObiect II. 81.

²⁰ SecurStructObiect II. 81–86.

²¹ ACNSAS, R-187913./1. 1.

²² ACNSAS, I-210099/6. 151–152.

²³ Úgy tűnik, hogy az ÁBSZ kevés jelentést és hivatalos tanári jellemzést kért Klaas Eldering Corneliusról. Ld. „Raport”, Geréb Pál MD-20403. 1. Jelentést írtak róla az alábbi ügynökök: „SZÁSZ LEVENTE”(MD-20403. 2.); „ENYEDI ZOLTÁN”(MD-20403. 3.); „BIBLIOTECARUL”(MD-20403. 4.); „Raport Protocolar” készült Kozma Zsolt aláírásával (MD-20403. 6.) és „Declarație”, amelyet Tőkés László írt (MD-20403. 7.); Theunis van Rhede Albertus – „KOZMA PAUL”(ACNSAS I-235422. 10.); „RADU”(ACNSAS, I-235422.12.); „Caracterizare” – Gálfy Zoltán (ACNSAS, I-235422. 14.). „BIBLIOTECARUL” ügynök jelent 1971. november 18-án Theun van Rhede és Magdalena van Rhede holland diákokról. Mindenekelőtt a tanári

említettük, különösen két személyre terjedt ki az operatív adatgyűjtés: Henk van de Graafra, ugyanis ő volt az első holland diák a Protestáns Teológiai Intézetben 1968–1970 között, 1978-ban itt is doktorált, utána pedig jelentős egyházi tisztséget töltött be az egyik holland református egyházban. A másik alaposan megfigyelt diák Franz Bos, aki 1978-tól volt diákja az Intézetnek, és akinek ellenőrzésével részletesebben foglalkozunk a következőkben bemutatott esettanulmányban.

Az első holland diákok tehát 1968 őszén érkeztek, hogy elkezdjék néhány éves, előbb nyelvtanulási, majd doktorálási tanulmányaikat. Henk és Sally van de Graaf holland házaspárról van szó, akikre nézve az ÁBSZ igen alapos operatív behálózást rendelt el és tartott fenn éveken, sőt évtizedeken át.

Az ügynöki megbízatással működő, jól ismert vagy gyanított hivatalos egyházi együttműködők mellett a Szolgálat olyan ügynököket is beszivároztatott környezetükbe, akiknek titkosszolgálati kapcsolatát e célszemélyek nem is gyanították, és pedig éppen a szoros baráti kapcsolat miatt. „TITUS” ügynök de Graaf legközvetlenebb személyes ügyeit is ismerte, és 1971-ben készülő doktori dolgozataról készített jelentést.²⁴ Egy másik, 1977. március 30-án kelt jelentés lapalji megjegyzése szerint a tiszt „IULIANO” ügynökön keresztül tervezi a doktori dolgozat megszerzését.²⁵ E két dátum között alaposan megfigyelik. Több adatunk is van erre nézve. Az ÁBSZ kolozsvári felügyelősege a család 1973. májusi tartózkodásának megfigyelésére a „ZIMBRU” nevet adja. Az a részletes jelentés, amely a megfigyelés részleteit tartalmazza, a 0672/7. iktatószámot viseli:

„1973. május 28-án 12,00 és 12,20 között a holland turista Ford Escort 21–46-VG rendszámú, zöld színű személygépkocsijával a kolozsvári Făcliei utca 34. szám alatti lakást látogatta meg [...]. A holland turista neve Henk van de Graaf, teológiai doktor és felesége Sally van de Graaf és Zuidlandból érkeztek. A férfi négy évig tanult a Protestáns Teológiai Intézetben, megtanult magyarul is. Ebben az időszakban, vagyis 1973. május 14–31 között szabadságukat töltik.”²⁶

---

közösségben felvetődött kérdés kapcsán szól róluk (ACNSAS, I-210099/5. 427.). „CSOMA” ügynök jelentí 1973. november 1-én, hogy Theun van Rhede és felesége, Magda, kisgyermekükkel együtt, 1973. október 11-én meglátogatták Nagy Gyula püspököt. Három hétre terjedő látogatásuk célja: doktori részletvizsgát tenni a Protestáns Teológiai Intézetben (I-210099/6. 36–37.). Jan és Eveline Struykról jelent „GEZA” ügynök 1986. augusztus 22-én (ACNSAS, I-211500/6. 283.; ACNSAS, I-210099/8. 173.). A holland diákokkal fenntartott kapcsolatait „ARTHUR” ügynök is megemlíti: „[...] bizonyos ideje – különösen, amióta holland diákok érkeznek Kolozsvárra – egyre javuló kapcsolatai vannak a holland egyházzal [ti. Juhász István-nak], sőt az amerikaiakkal is, ahonnan a legidősebb fiának ösztöndíjat szerzett, a második fiának pedig Németországból. Rajta keresztül még mások is gépjárművet kaptak.” Ld. ACNSAS, I-210099/8. 173.

²⁴ I-B.O.I-ACNSAS, I-234973./3., ACNSAS, F.I.63009/SIBIU. 83., ACNSAS, R-268543. 262., ACNSAS, R-268543. 139.

²⁵ „Prin sursa IULIANO se va intra in posesia tezei de doctorat a sus-numitului”. Ld. ACNSAS, I-234973/3. 29.

²⁶ ACNSAS, I-210099/6. 287. Egy másik irat megőrizte annak az operatív tisztnek a nevét is, aki az információt gyűjtötte: Marius Dimitrie kapitány, a Belügyminisztérium 0642/7. sz. ko-

Látogatásának jelentősége abból is látszik, hogy részletes nyomkövetéssel kísérik végig kolozsvári tartózkodását, és erre az alkalomra Henk van de Graaf külön fedőnevet kap: „ONIGA”.²⁷

A nyolcvanas évek közepétől felvállalt rendszeres, évente többször is megismélt erdélyi látogatásuk még gyanúsabbá tette őket az ÁBSZ szemében. Ungvári tartótiszt 1986. január 18-án Henk van de Graaf megfigyelésének stádiumát foglalja össze és tervet készít további megfigyelésre. A tervezet 2. pontja így hangzik:

„DANI, KOZMA és DOCTORANDUL forrásokot arra irányítjuk, hogy levelezéssel és egyéb megjelölt módon tartsák fenn továbbra is a kapcsolatot vele.”²⁸ Ugyanott, a célszemély legközelebbi látogatására tervezi a DOCTORANDUL és BARTA ügynökök gyakoribb igénybevitelét.²⁹

1987. január 8-án az évi előirányzatok között szerepel az alábbi pont is: újratárgyalni „KIS”, „BARTA”, „DOCTORANDUL” és „BIBLIOTECARUL” forrásokkal a célszemély jelenlegi helyzetét.³⁰

A kommunista párt csúcsvezetőségében készített és már említett titkosszolgálati instrukciók alapján, 1987-ben egyenesen hírszerzői adatgyűjtéssel gyanúsították meg őket, következésképpen megfigyelésüket még szorosabbra vonják.³¹ A

---

lozsvári katonai egységéből. Ld. ACNSAS, I. 210099/6. 289. „CSOMA” ügynök ugyancsak erről jelent, megjegyezve, hogy a püspöknél tett látogatásuk alkalmával sem útjuk helyszíneiről, sem a meglátogatott személyekről nem közöltek semmit, az ügynök pedig nem erőltette őket. Ld. ACNSAS, I-210099/6. 288.

²⁷ Ízelítő gyanánt rövid idézetet adunk az 1975. május 9–11. között végzett többszörös nyomkövetési jegyzőkönyvből. „A célszemély, ONIGA 9,40-kor egyedül hagyta el a CONTINENTAL szállót, lassan indult el a Napoca utcán és a Szabadság téren, leült a Mátyás király szobra mellett lévő egyik padra. Itt fél órát időzött, utána lassan áthaladt a Szabadság téren, a Napoca utcán, és 10,22-kor bement a hotelbe. 10,45-kor a hotel előtt taxi állt meg, benne az egyik hivatalos személlyel (akit ismert az adatgyűjtő szerv – organ informativ), ez idő alatt a szállodából kijött ONIGA célszemély, őt egy másik hivatalos személy kísérte, aki üdvözölte az előbb említettet, utána mindannyian beszálltak a taxiba. A taxival áthaladtak a Napoca utcán, a Szabadság téren, a dr. Péter Groza utcán, a Győzelem téren és megálltak a Protestáns Teológiai Intézet előtt, ahol mindnyájan kiszálltak a gépjárműből és bementek az Intézetbe, mindez történt 10,55-kor.” Stb. Ld. ACNSAS, I-210099/7. 28–31v.

²⁸ „Sursele DANI, KOZMA și DOCTORANDUL vor fi dirijați pentru a continua legătura prin corespondența și alte metode indicate.” Ld. ACNSAS I-234975. 8v.

²⁹ „Folosirea intensivă a surselor DOCTORANDUL și BARTA.” ACNSAS, I-234975. 9.

³⁰ „Rediscutat cu sursele KIS, BARTA, DOCTORANDUL și BIBLIOTECARUL situația prezentă al obiectivului [Henk van de Graaf].” Ld. ACNSAS, I-234975. 10.

³¹ 1987. augusztus 18-án „BARTA” ügynök jelent Henkről. A jelentés végére a tiszt ezt írta: „suspect de culegere de informații”. Ld. ACNSAS, I-211500/6. 307. „KOVÁCS GHEORGHE” (ACNSAS, I-234973/2. 1.; ACNSAS, I-234973/2. 8–9.); „PÉTERFI JÁNOS” (ACNSAS, I-234973/2.12.); „SZABÓ JÓZSEF” (ACNSAS, I-234973/2. 14.); „SANDOR” (ACNSAS, I-234973/3. 1.); „CSOMA” (ACNSAS, I-234973/3. 2.); „ARTHUR” (ACNSAS, I-234973/3.3.); „ENYEDI ZOLTÁN” (ACNSAS, I-234973/3.5.); „VASS ZOLTÁN” (ACNSAS, I-234973/3. 7.); „BIBLIOTECARUL” (ACNSAS, I-234973/3. 9.); „TITUS” (ACNSAS, I-234973/3. 17.); „SZÁSZ LEVENTE” (ACNSAS, I-234973/3. 19.); „PETER” (ACNSAS, I-234973/3. 27.); „IMRE IOAN” (ACNSAS, I-234973/3. 30.); „IULIANO” (ACNSAS, I-234973/3. 30.);

célszemélyeket ittlétük alatt ügynökökkel ültették körbe, ellenőrzését és befolyásolását ugyancsak fontosnak tartották (forrásainkban a vele kapcsolatosan legtöbbször emlegetett három név: „KIS”, „BARTA”, „DOCTORANDUL”).³²

1988. április 10-én a kolozsvári Felügyelőségről érkezett telefonjegyzék (Nota telefonică) arról szól, hogy VA NE GRAF HAN DRIC (van de Graaf Hendrik) 1988. április 9-én a Transilvânia szállodában szállt meg. Az értesítéshez a tiszt az alábbi megjegyzést fűzte:

„[...] tekintettel arra, hogy eltávozik Kolozsvárról, nem tartottam szükségesnek a nyomkövetést [filaj] – kapcsolatai ismertek, de mégis közbeéltük BARTHA és DOCTORANDUL forrásokat.”³³

A holland diákok alapos követésével egy időben az ÁBSZ megfigyelés alá veti a Protestáns Teológiai Intézet egyik alkalmazottjának, Juhász Istvánnak a kapcsolatait is, mert személyes és szinte napi összeköttetésben állt velük. Az intézmény szemmel tartásával megbízott tiszt három ügynököt is bevon a megfigyelési akcióba: „KIS”, „BIBLIOTECARUL” și „DORU”.³⁴ A megbízással együttjáró felkészítés után a tartótiszt 1979. január 7-én munkahelyén látogatta meg „DORU” ügynököt, aki részletesen tájékoztatta őt az illető alkalmazott kapcsolatáról a holland diákokkal.³⁵

„DORU” 1983. március 21-én a „MOCA” konspiratív helyen találkozik a tartótiszttel, aki korábban bizonyára adatokat kért Juhásztól (a feltételezésre az ad okot, hogy a fedőnévvel ellátott jelentés végére nem került oda a jól ismert

„DOMBI LAJOS” (ACNSAS, I-234973/3. 33). „CLUJANA” jelent 1984. október 15-én Henk van de Graafról és a vele beszélt közegyházi dolgokról. „IONESCU” ügynök legalább négy jeletést írt Henk van de Graafról: 1976. május 10-én (ACNSAS, R-289591/2. 109., 1981. augusztus 22-én. R-289591/2. 56.; 1984. október 24-én, R-289591/2. 43.; 1988. május 2-án). Ld. ACNSAS, R-289591/2. 1–4v., ACNSAS, R-289591/2. 25–29v.

³² Ungvári tartótiszt 1986. január 18-án Henk van de Graaf megfigyelésének stádiumát foglalja össze, és tervet készít a további megfigyelésre nézve. A tervezet 2. pontja: „[...] sursele DANI, KOZMA și DOCTORANDUL vor fi dirijați pentru a continua legătura prin corespondența și alte metode indicate.” Ld. ACNSAS, I-234975. 8v. Ugyanott, a célszemély legközelebbi látogatására előirányozza, többek között: „[...] folosirea intensivă a surselor DOCTORANDUL și BARTA.” Ld. ACNSAS, I-234975. 9.

1987. január 8-án az évi előirányzatok között szerepel az alábbi pont is: „Rediscutat cu sursele KIS, BARTA, DOCTORANDUL și BIBLIOTECARUL situația prezenta al obiectivului.” Ld. ACNSAS, I-234975. 10.

1988. április 10-én a Kolozsvári Inspektorátustól „Notă telefonică” arról, hogy VA NE GRAF HAN DRIC (van de Graaf Hendrik) 1988. április 9-én a Transilvânia szállodában szállt meg. „Deoarece pleaca din Cluj, nu am considerat necesar filajul – legăturile sânt cunoscute, dar a(!) fost interpusa sursele: BARTHA și DOCTORANDUL”. Ungvári József alezredes (ACNSAS, I-234975. 54.)

TITUS ügynök pedig már 1971-ben jelent Henk van de Graafról. Ld. I./B.O.I. ACNSAS, I-234973/3.

³³ ACNSAS, I-234975. 54.

³⁴ ACNSAS, I-210099/5. 9.

³⁵ ACNSAS, I-210099/9. 85. Az illető kapcsolatáról ld. még ACNSAS, I-210099/6. 78.

„in urma sarcinilor trasate – az adott utasítások szerint” következetesen használt formula). Jelentésében külön pontban emeli ki Juhász szoros és rendszeres kapcsolatait a holland diákokkal, illetve a külföldről érkező vendégekkel, akiket neki soha nem mutat be. A tartótiszt feladatát is ad neki: befolyásolja pozitív módon Juhász közvetlen környezetét.³⁶

„DORU” ügynök egyébként más kollégája külföldi útjait és kapcsolatait is figyelte. 1987. május 16-án a „LIBRARIA” konspirációs találkozóhelyen adja át jelentését az intézmény másik alkalmazottjáról, Juhász Tamásról, amely alkalmalmmal a következő speciális feladatot kapja:

„[...] derítse ki, hogy külföldi kapcsolatai vajon eredményeznek-e az állam politikájával ellenkező valamiféle cselekedetet. [Kollégájának] mi az elképzelése a teológusok bécsi kongresszusi részvételéről.”³⁷

Nemcsak közvetlen munkatársainak, hanem lelkész kollégáinak külföldi utazásairól is jelent,³⁸ diákjainak külföldi útját pedig ugyancsak vele tervezik figyelemmel kísérni.³⁹

A sort, természetesen, folytatni lehetne még számos jelentéssel, de mert célnk csak az volt, hogy a jelenségre felhívjuk a figyelmet, és ízelítőt adjunk abból a munkából, amelyet a titkosszolgálat végzett az egyházban és intézményeiben, talán ennyi is elég lesz egyelőre.

³⁶ „Să influențeze pozitiv mediul de interes în care [...] se află.” Ld. ACNSAS, I-210099/9. 160–160v.

³⁷ „Să clarifice dacă legăturile din exterior crează vre-o acțiune potrivnică politicii statului. Care este viziunea privind participarea la congresul teologilor din Viena.” Ld. ACNSAS, R-187913. 93. A harmadik kollégájának személyes, intim ügyeiről is tájékoztatja a tisztet: 1988. április 10-én „DORU” a „C. LIBRARIA” konspirációs helyen adja át jelentését a tartótisztnek, amelyben GZ-ről jelent. A tiszt lapalji jegyezete: „a BIBLIOTECARUL forrás személyes életét igyekeztünk tisztázni, ennek megfelelően szóban beszámolt arról, hogy óra után visszavonul irodájába, és azt pletykálják róla, hogy intim kapcsolatai vannak az egyik tanárnővel” („s-a căutat a fi clarificată [...] privind viața particulară a sursei „BIBLIOTECARUL”, astfel ca verbal a relatat că după fiecare oră, acesta se retrage în biroul personal, și că se zvonește ca ar avea relații intime cu o profesoară”). Feladatként kapja, hogy a PTI-n kívüli kapcsolataira nézve is szerezzen adatot („[...] să obțină date în această problemă cât și să continua stabilirea legăturilor din exterior, a situației interioare, dacă face cheltuieli peste veniturile pa care le relizează, accent pe ajutoare”). Ld. ACNSAS, R-268543/1. 113.

³⁸ 1979. június 1-jén „DORU” Kozma András lelkész külföldi útjáról értesíti az ÁBSZ-t, a „MARIANA” konspirációs találkozóhelyen átadott jelentésében, felsorolva külföldi állomásait és azon személyeket, akikkel kapcsolatba került. Ld. ACNSAS, I-235928/2. 100.

³⁹ A külföldre menő teológusokkal kapcsolatosan jegyzi meg a tiszt 1980. június 27-én: „HELGA (Magyarország) területén őket DORU fogja követni” („se vor urmări prin „DORU” în Helga” [Magyarországl]). Ld. ACNSAS, R-268543/3. 152. Külföldi útjáról „CLUJANA” ügynök is jelent. Ld. ACNSAS, I-211237/4. 282–288.